

Ковальчук В.А. Технологія розв'язання соціально-педагогічних задач у процесі підготовки майбутніх учителів // Освітні технології у процесі викладання навчальних дисциплін /За ред. О.А. Дубасенюк: Зб. наук. праць. – Житомир: Житомирський держ. ун-т, 2004. – С. 87-97.

Ковальчук В.А.
кандидат педагогічних наук, доцент,
кафедра педагогіки

Технологія розв'язання соціально-педагогічних задач у процесі підготовки майбутніх учителів

Перед вчителем - носієм соціального досвіду - ставиться завдання забезпечення успіху соціалізації підростаючого покоління в сучасних умовах і сприяння саморозвитку дитини як суб'єкта діяльності і як особистості. Соціальні проблеми, що виникли як результат зміни суспільного (політичного, економічного, духовного) життя в нашій державі, знаходять своє відображення в педагогічних задачах, що виникають і відбиваються в поведінці, вчинках, діяльності, стосунках учнів. Виникають складні проблемні, конфліктні ситуації, що нерідко є причиною соціальної дезадаптації учнів, їх девіантної поведінки. Професійна підготовка вчителів повинна базуватися на проблемно-методологічному підході, спрямованого на розвиток у вчителя конкретної методології розв'язання типових педагогічних проблем. Це дає можливість поставити вчителя в позицію дослідника, який виробляє разом з учнями різного роду рішення та конструктивні принципи, критерії їх оцінки.

Актуальність даної проблеми підтверджує цілий ряд досліджень, відображених у працях Г.О.Балла, І.Д.Беха, О.О.Бодальова, В.О.Болгаріної, Р.С.Гурової, В.Г.Лісовського, Т.М.Мальковської, В.М.Оржеховської та ін.

Традиційно-інформаційний підхід до проблеми професійного становлення педагога не розв'язує повною мірою завдання розвитку творчого потенціалу вчителя. За таких обставин вчитель знайомиться з готовими висновками, методичними вказівками, інструкціями; однак він не бере активної участі у виробленні педагогічних рішень. Тому інформація, що набувається педагогом, не стає базою для розвитку категорійного апарату педагогічного мислення і не оцінюється з точки зору значущості для розв'язання соціально-педагогічних задач, що виникають у професійній діяльності.

Концептуальні ідеї. Технологія розв'язання соціально-педагогічних задач у процесі професійної підготовки майбутніх учителів підготовки ґрунтується на таких *концептуальних положеннях*:

- особистість розглядається як відкрита система, що постійно змінюється, а процес її формування здійснюється в єдності процесів соціалізації, виховання і розвитку;

- соціально-педагогічна професійна діяльність вчителя являє собою процес розв'язання множини соціально-педагогічних задач за умови врахування всієї системи соціально-педагогічних чинників та забезпечення педагогічно доцільної організації відношень у взаємодії школяра з соціумом на принципах гуманізму та демократизму;

- технологія розв'язання соціально-педагогічних задач виступає свого роду власним педагогічним інструментарієм вчителя та засобом самодопомоги у процесі вирішення різних за типом соціально-педагогічних ситуацій, конфліктів, утруднень педагогічної взаємодії.

Цільові орієнтири. Головні цілі процесу підготовки майбутнього вчителя до соціально-педагогічної діяльності спрямовані на формування професійних знань та умінь, цілісного уявлення про професійну діяльність, стимулювання їх самостійності, активності, творчості. Модель спеціаліста виступає як результат діяльності, представлений як система навчальних проблем, ситуацій, задач соціально-педагогічного змісту. Навчальний процес будувався на основі включення студентів у єдиний процес методологічного і технологічного дослідження системи простих і складних, загальних і особливих відношень соціально-педагогічних задач, які нескінченно й безперервно змінюються у своїй детермінації. Технологічний процес підготовки майбутнього вчителя до соціально-педагогічної діяльності, розв'язання множини соціально-педагогічних задач

являє собою поєднання двох складових частин: діяльності викладача та діяльності студента. У межах цільового компоненту завданнями діяльності викладача є:

- * створення позитивної мотиваційної установки у студентів на оволодіння технологією розв'язання соціально-педагогічних задач;
- * створення сприятливих умов для засвоєння теоретичних основ і методичного інструментарію розв'язання соціально-педагогічних задач (дидактичного середовища);
- * організація навчального процесу, де б студент був у позиції суб'єкта, що усвідомлює цінність соціально-педагогічного досвіду та його професійно-компетентного використання на практиці;
- * сприяння підвищенню рівня сформованості професійних умінь розв'язувати соціально-педагогічні задачі.

До завдань діяльності студентів включається:

- * оволодіння основами знань як передумова успішного засвоєння технології розв'язання соціально-педагогічних задач;
- * творчий підхід до виконання завдань, висока трудова активність, ініціатива, самостійність та добросовісність;
- * розвиток умінь соціальної взаємодії і спілкування.

Таблиця

Таксономія цілей та їх змістова інтерпретація

№	Категорія цілей	Змістова інтерпретація категорій навчальних цілей	Методи навчання
1.	Знання (репродуктивний рівень)	Назвати основні теорії, концепції розвитку соціально-педагогічних явищ; перерахувати головні соціально-педагогічні чинники. Дати визначення поняття "соціально-педагогічна задача", назвати типи соціально-педагогічних задач і їх характеристики. Розказати про методичний інструментарій розв'язання соціально-педагогічних задач.	Індивідуальне та фронтальне опитування, тести, експрес-контроль.
2.	Розуміння (адаптивний рівень)	Показати взаємозумовленість впливу соціальних чинників на навчально-виховний процес, розкрити передумови виникнення соціально-педагогічних задач, їх типологію. Дати інтерпретацію залежності методів розв'язку соціально-педагогічних задач від рівня професіоналізму вчителя. Пояснити етапи розв'язку соціально-педагогічної задачі.	Індивідуальні завдання, робота в парах, бесіда, розв'язання орієнтаційних, аналітичних задач інваріантного характеру, тести, педагогічні вправи.
3.	Застосування (конструктивний рівень)	Продемонструвати на конкретному прикладі знання щодо застосування методичного інструментарію розв'язання соціально-педагогічних задач. Навести приклади стереотипів суб'єкт-об'єктних відносин вчителя та учнів. Довести правильність застосування методу розв'язання у поданій соціально-педагогічній задачі.	Тестові завдання, педагогічні вправи, розв'язання соціально-педагогічних задач репродуктивного та конструктивного рівня (стандартні умови).
4.	Аналіз (творчий рівень)	Дати аналіз основних концепцій соціалізації особистості. Проаналізувати основні соціально-педагогічні проблеми, які виникають у навчально-виховному процесі сучасної школи. Пояснити специфіку розв'язання соціально-педагогічних задач різних типів. Проаналізувати причини деструктивного розв'язання соціально-педагогічних задач. Розв'язати соціально-педагогічні задачі у нестандартних умовах.	Контент-аналіз, рецензування, педагогічні вправи, тести, розв'язування соціально-педагогічних задач творчого характеру, ділові ігри, педагогічні тренінги.

5.	Синтез (дослідницький рівень)	Зробити повідомлення про передовий досвід вчителів стосовно розв'язання складних соціально-педагогічних задач. Визначити основні соціально-педагогічні проблеми конкретного учнівського колективу і розробити напрями роботи з класом та батьками. Порівняти застосування різних методів розв'язання соціально-педагогічних задач відносно принципу гуманізму та демократизму.	Доповідь, реферативні форми роботи, аналіз та узагальнення педагогічного досвіду, рольові ігри, диспути, розв'язок соціально-педагогічних задач творчого характеру із вибором гуманістично орієнтованих методів.
6.	Результат (оцінно-узагальнюючий рівень)	Оцінити соціально-педагогічну діяльність вчителів різного професійного рівня. Обговорити складені студентами моделі планів соціально-педагогічної роботи класного керівника і оцінити їх продуктивність. Зробити висновки стосовно розв'язку конкретної соціально-педагогічної задачі. Змодельовати соціально-педагогічні задачі різного типу і показати правильний розв'язок.	Експертна оцінка, ділова гра, диспут, мікрвикладання, моделювання та розв'язання соціально-педагогічних задач різних типів.

Ключові поняття:

Педагогічна задача - осмислення вчителем педагогічної ситуації, яка виникла, з метою перетворення її, та переведення на новий рівень, який наближає до поставленої мети педагогічної діяльності.

Соціально-педагогічна задача - це подана у визначених умовах, детермінована соціальними чинниками мета професійної діяльності вчителя, яка передбачає різнобічне розкриття і збагачення особистісного потенціалу кожного учня в процесі його життєдіяльності.

Розв'язок соціально-педагогічної задачі - проектування орієнтаційної основи дій, створення найкращих умов для їх виконання і ефективне, творче виконання дії, із використанням системи методів, що дадуть очікуваний результат.

Методичні основи розв'язання соціально-педагогічної задачі – це сукупність засобів, умов, пов'язаних у системі логікою процесу досягнення очікуваного результату, тобто оптимального розв'язку задачі і стратегію отримання цього результату, що складає алгоритмічні евристичні елементи процесу розв'язання.

Особливості змісту. Змістовий блок вміщує три аспекти: соціальний, професійно-педагогічний, методичний.

Соціальний аспект включає: знання ідей, теорій, концепцій, законів та закономірностей розвитку соціально-педагогічних явищ; знання соціально-педагогічних чинників і фактів соціалізації особистості школяра; знання головних соціально-педагогічних проблем, що спричиняють виникнення конфліктів.

Професійно-педагогічний аспект включає: систему загально педагогічних знань і умінь; знання структури, головних функцій та особливостей соціально-педагогічної діяльності вчителя; розвинене професійне мислення; моральні емоційно-вольові якості.

Методичний аспект включає: знання структури, властивостей, типології, алгоритму та етапів розв'язку соціально-педагогічної задачі; знання системи засобів, форм та методів розв'язання соціально-педагогічних задач.

Особливості методики. Відповідно до єдності змістової і процесуальної сторони навчання при проектуванні змістового компоненту ми не лише виділяли зміст сам по собі (в обсязі вивчення курсу «Педагогіка»), але й спосіб передачі студентам і засвоєння ними змісту, через методичну систему комплексу спеціально добраних навчальних завдань (соціально-педагогічні задачі різних типів, вправи, тести, ділові ігри тощо). Упродовж всього періоду навчання здійснювався контроль перетворення навчальної діяльності студентів у професійну.

Технологічний процес підготовки студентів до розв'язання соціально-педагогічних задач передбачає розробку системи завдань, основу якої складає розроблена типологія соціально-педагогічних задач. Для ефективного застосування системи навчальних завдань необхідно дотримуватись наступних дидактичних умов:

* структура кожного завдання (як і соціально-педагогічної задачі) є дещо складніша, ніж структура предметних знань і умінь студентів з тим, щоб завдання виконували свою розвиваючу , виховну і навчальну функції;

* завдання повинні бути взаємопов'язаними, соціально-педагогічні проблеми, що в них розв'язуються, поступово ускладнюються з урахуванням рівня знань та умінь студентів;

* розв'язання завдань здійснюється на вербальному та невербальному рівнях.

Розробка системи навчальних соціально-педагогічних задач передбачає також врахування таких характеристик, як утруднення та ступінь складності, що теж виступає як дидактична умова застосування. За ступенем складності виділяються соціально-педагогічні задачі:

* інваріантного характеру (вибір правильного розв'язку із запропонованих і обґрунтування свого вибору);

* репродуктивного (психолого-педагогічний аналіз ситуації і висунення стандартних розв'язків);

* творчого характеру (проектування власної гіпотези розв'язання задачі, її наукове обґрунтування, бачення місця ситуації у цілісному виховному процесі).

Основні дидактичні функції соціально-педагогічних навчальних задач:

1) формування методології і володіння соціально-педагогічними знаннями;

2) формування професійних педагогічних навичок та умінь як головна функція ;

3) формування професійно значущих психічних якостей особистості і, перш за все, розвиненого педагогічного мислення, який ми тлумачимо як сукупність таких властивостей, як критичність, самостійність, гнучкість, організованість, глибинність, ґрунтовність, оригінальність, технологічність тощо;

4) діагностична (психолого-педагогічний аналіз і сам розв'язок студентами соціально-педагогічних задач дає можливість отримати різнобічну інформацію стосовно рівня професійного розвитку студента).

Технологічно-процесуальний блок включає такі етапи: підготовчий, тренувальний і творчий.

Підготовчий етап передбачає оволодіння студентами головними теоретичними знаннями з курсу педагогіки. Завданнями підготовчого етапу є застосування студентами алгоритму розв'язку соціально-педагогічних задач, засвоєння теоретичних і операційних знань, що лежать в основі механізму розв'язання соціально-педагогічних задач. На цьому етапі здійснюється також розв'язання соціально-педагогічних задач найнижчого ступеня складності (інваріантного характеру), виконання педагогічних вправ, тестових завдань.

Тренувальний етап характеризується подальшим поглибленням теоретичних знань, розв'язанням студентами типових соціально-педагогічних задач підвищеного рівня складності (репродуктивного, прогностичного та конструктивного). Завдання цього етапу спрямовані на подолання у студентів стереотипів суб'єкт-об'єктних відносин вчителя та учнів, вчителя та батьків; розширення категорійного апарату педагогічного мислення студентів, сприяння його активному розвитку; організацію завдань для самостійної роботи, питома вага якої упродовж навчання постійно збільшується. Використовуються тестові завдання, педагогічні вправи, ділові ігри, соціально-педагогічні задачі різних ступенів складності.

Творчий етап вміщує розв'язання студентами соціально-педагогічних задач, які моделювали б професійний контекст діяльності вчителя. На цьому етапі студенти розв'язують соціально-педагогічні задачі найвищого ступеня складності - творчого характеру (проектування власної гіпотези розв'язання задачі, її наукове обґрунтування, бачення місця ситуації у цілісному навчально-виховному процесі). Студенти також самостійно створюють соціально-педагогічні проблеми, комбінуючи різні варіанти їх розв'язання.

Головними засобами формування умінь у студентів розв'язувати соціально-педагогічні задачі є: соціально-педагогічні задачі різних типів, ділові ігри, педагогічні тренінги, тести тощо.

Для аналізу та обробки результатів розв'язання студентами соціально-педагогічних задач різних типів можна використовувати наступні методи статистичної обробки.

Перший з них - коефіцієнт активності (І.П.Підласий, М.С.Литвиненко). Він характеризує пізнавальну активність, ставлення студента до розв'язання соціально-педагогічної задачі. Коефіцієнт обчислюється за формулою:

$$KA = \frac{L}{N}$$
, де L - кількість студентів, N - кількість студентів, що розв'язали правильно чи неправильно соціально-педагогічну задачу.

Якщо задача вимагає дати α незалежних розв'язків, то

$$KA = \frac{\alpha_1 + \alpha_2 + \dots + \alpha_n}{\alpha \cdot n}, \text{ де } \alpha_i - \text{число розв'язків, які дав } i\text{-тий студент групи, що вивчається.}$$

Другий параметр - ширина спектру відповідей (розв'язків), що характеризує кожний розв'язок задачі. Розподіл частот спектру розв'язків дозволяє встановити головні тенденції розв'язання студентами соціально-педагогічних задач, головні думки, судження, місце тих чи інших правильних і неправильних розв'язків у загальній їх сукупності. Якісний аналіз всієї сукупності розв'язків однієї й тієї ж соціально-педагогічної задачі дає можливість виділити групу однакових чи близьких за характером розв'язків. Якщо таких груп m , то рахуємо, що в сукупності маємо m різних розв'язків, а число m називаємо шириною спектру розв'язків.

Третій параметр - метод розподілу частот спектру розв'язків. Він також характеризує кожну з незалежних відповідей (розв'язків) окремо. Для побудови розподілу частот спектру відповідей знаходимо відносні частоти кожного із розв'язків за формулою:

$$P_m = \frac{X_m}{N_m}, \text{ де } X_m - \text{кількість студентів, котрі дали відповідь, розв'язавши задачу під номером } m.$$

Дібравши до кожної відповіді частоту і розподіливши відповіді в новому порядку по мірі зменшення частот, отримаємо розподіл частот спектру відповідей (розв'язків).

Четвертий параметр - метод визначення коефіцієнту помилок. Він вказує на ступінь наукованості студентів, на відсутність необхідних знань і умінь для розв'язку конкретного типу соціально-педагогічної задачі, для даного контингенту студентів, ступеня утруднення.

$$KP = \frac{\sum_{j=1}^{j=N} \alpha_j}{\alpha \cdot N}.$$

Необхідно виокремити неправильні розв'язки із загальної сукупності $\alpha_1 + \alpha_2 + \dots + \alpha_j + \dots + \alpha_n$ і розділити на загальне число очікуваних розв'язків, і отримаємо коефіцієнт помилок.

Коефіцієнти можна виражати в процентах.

6. Впровадження педагогічної технології підготовки студентів до розв'язання соціально-педагогічних задач в освітній процес.

Дослідно-експериментальна робота виконувалася на базі Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка, Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Ізмаїльського державного педагогічного інституту, Житомирського обласного інституту післядипломної освіти, ЗОШ №№26, 28, 34, 14 м. Житомира. Всього дослідженням у 1995-2000 роки було охоплено 205 учителів, 726 студентів, 12 викладачів кафедри педагогіки названих навчальних закладів.